

4. Stanislavas Duminas apie totorių įsikūrimą Lietuvoje ir jų padėtį

Tik nuo XIV a. pabaigos – XV a. pradžios palaipsniui ėmė formuotis atskira Lietuvos totorių grupė. Tai buvo totoriai, apsigyvenę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, pradėję čia tarnauti, apdovanoti žemės valdomis ir todėl privalėję, kaip kiti vietos tarnybiniai žmonės, didžiajam kunigaikščiui įsakius vykti į karą. Kaip LDK tarnybinių žmonių grupė Lietuvos totoriai susiformavo XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje.

Pasak istorinių šaltinių (lenkų kronininko Jano Dlugošo ir XV-XVII a. Lietuvos istorijos studijų), Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto tarnyboje totoriai atsirado 1397 m., kai Vilniaus ir Trakų apylinkėse, prie Vokės upės, buvo apgyvendinti žygio už Dono metu į nelaisvę paimti žmonės. Šio žygio metu buvo kariaujama prieš Tochtamyšui priešiškus ulusus. Vytautas apgyvendino totorius Vilniaus ir Trakų apylinkėse, padovanojo jiems žemės valdų ir įpareigojo atlikti karo tarnybos prievolę. Tokios pat sąlygos galiojo ir daugybei savo noru atsikėlusių ir žemių gavusių caraičių, kunigaikščių bei eilinių Ordos karių. Lietuvoje visiems totoriams buvo užtikrinta tikėjimo laisvė, leista statyti mečetes. Svarbiausia tarnybinių totorių privilegija tapo teisė turėti valstiečių baudžiauninkų – ir dovanotų, ir įsigytų. Iš pradžių buvo leidžiamos ir mišrios vedybos (totoriai musulmonai galėdavo vesti krikščiones, ir jų palikuonys paprastai išpažindavo tėvų tikėjimą); šiomis vedybomis dažniausiai aiškinamas ir XVI a. pradžioje įsigalintis Lietuvos totorių vienpatystės paprotys, ir jų greitas slavėjimas (pasibaigęs XVI a. viduryje). Tačiau galėjo būti ir kitų šio proceso priežasčių (totorių gyventojų visumos nevienalytiškumas, jų priklausymas įvairioms gentims, kalbančioms savais dialektais, taip pat socialinės priežastys: greita integracija į Lietuvos visuomenę, aktyvus dalyvavimas visuomeniniame gyvenime – tai buvo svarbiausia priežastis, dėl kurios reikėjo mokėti vietos tarmes). Privilegijų turinčių totorių, apsigyvenusių LDK, statusas lėmė tai, kad jie tapo tos gyventojų grupės, kurios pagrindu formavosi šlėktų luomas, dalimi (nors dėl jų išpažįstamo tikėjimo taip ir negavo politinių šlėktų privilegijų bei teisės dalyvauti seimeliuose ir seimuose, karalių rinkimuose).

Adas Jakubauskas, Galim Sitdykov, Stanislav Dumin, *Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje*, Kaunas: Lietuvos totorių bendruomenių sąjunga, 2009, p. 10.